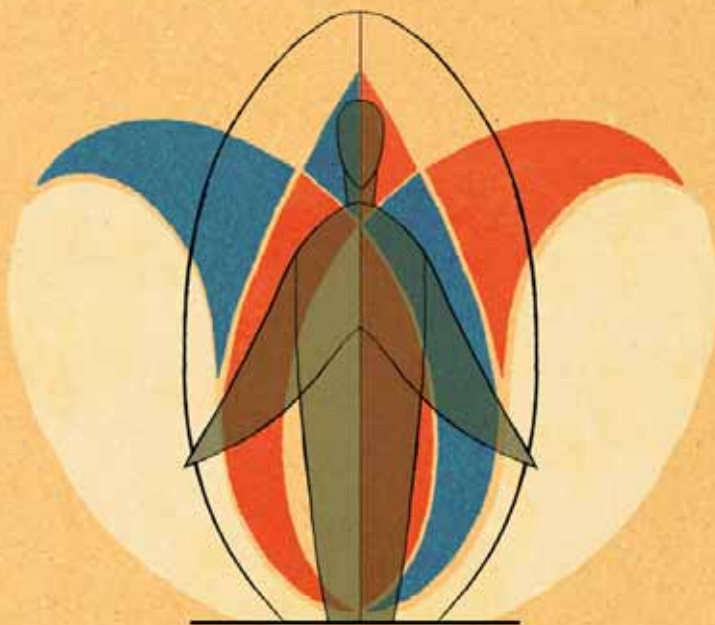

szcenárium

A Nemzeti Színház művészeti folyóirata
VII. évfolyam 2. szám, 2019. február

„...a bábszínházban a megmintázott karakter diktálja a cselekményt” – Németh Antal • „A mester nem művészt nevel, hanem mesterembert” – Mezei Ottó és Révész Emese Jaschik Álmos művészetpedagógiájáról • „A gyereket mindig komolyan kell venni” – Deres Péter esszéje a svéd gyerek kultúráról • Péterfi Rita körképe a családi írás- és olvasásfejlesztésről • „Ez a sokat támadott és sokáig tiltott remekmű mégiscsak optimista”? Balogh Géza a legújabb *Tragédia*-rendezéséről • „García Lorca a színpadról szólította meg a magyar nézőket” – Katona Eszter tanulmánya • „Geronimo volt a kulcsfigura” – interjú Roberta Carrerivel • „A színész megszólalásig hasonlít önmagára” – beszélgetés Szarvas Józseffel

SZERZŐINK

Ady Endre (1877–1919) költő

Balogh Géza (1936) rendező, színháztörténész, az UNIMA vezetőségi tagja

Carreri, Roberta (1953) színész, az Odin Teatret tagja

Chemi, Tatiana (1979) színházi teoretikus, pedagógia-elméleti szakember

Deres Péter (1978) író, fordító, dramaturg, Pesti Magyar Színház

Jaschik Álmos (1985–1950) grafikus, festő, iparművész, szakíró, művészetpedagógus, jelmeztervező

Katona Eszter (1976) a Szegedi Tudományegyetem Hispanisztikai Tanszékének docense

Mezei Ottó (1925–2004) művészettörténész

Németh Antal (1903–1968) rendező, egyetemi tanár, a Nemzeti Színház igazgatója

Pálfi Ágnes (1952) költő, esszéíró, a Scenárium szerkesztője

Péterfi Rita (1969), az Országos Pedagógiai Könyvtár és Múzeum főigazgatója

Regős János (1953) színházi szakíró, a Szín-Játékos Szövetség elnöke

Révész Emese (1967) művészettörténész

Szarvas József (1958) a Nemzeti Színház színésze

Szász Zsolt (1959) bábművész, rendező, dramaturg, a Scenárium felelős szerkesztője

Ungvári Judit (1968) újságíró, rádiós szerkesztő

Támogatók

Felelős kiadó: Vidnyánszky Attila • Felelős szerkesztő: Szász Zsolt • Szerkesztő: Pálfi Ágnes • Tördelő-szerkesztő: Szondi Bence • Lapterv és illusztráció: Békés Rozi • Szerkesztőségi titkár: Nagy Noémi • Belső munkatársak: Király Nina (színháztörténész, világszínház, nemzetközi kapcsolatok) • Verebes Ernő (író, zeneszerző, dramaturg) • Rideg Zsófia (dramaturg, nemzetközi kapcsolatok, fordítóműhely) • Kozma András (műfordító, dramaturg, nemzetközi kapcsolatok) • Kulcsár Edit (dramaturg, román és határon túli magyar színházak) • Kornya István (újságíró, szerkesztő, német műfordító) • Eöri Szabó Zsolt (újságíró, web-szerkesztő, fotográfus) • Állandó munkatársak: Tömöry Márta (író-dramaturg, színháztörténész, kultikus színház) • Végh Attila (költő, filozófus, görög bölcselet) • Regős János (a Magyar Szín-Játékos Szövetség elnöke, alternatív és amatőr színházak) • Ungvári Judit (újságíró) • Durkóné Varga Nóra (nyelvtanár, angol fordító) • Szerkesztőség: Nemzeti Színház, Budapest, 1095, Bajor Gizi park 1. 3. em. 3221 • Szerkesztőségi fogadóórák: minden héten szerdán, 17-től 19-ig • Tel: +36 1 476 68 76 • E-mail: scenarium@nemzetisinhaz.hu • Kiadja a Nemzeti Színház Nonprofit Zrt. • Bankszámlaszám: 10300002-20116437-00003285 • Adószám: 12519718-2-43 • Terjeszti a Nemzeti Színház • Nyomdai munkák: Crew Print • ISSN 2064-2695

TARTALOM

beköszöntő

ADY ENDRE: Szecesszió • 3

kultusz és kánon

BALOGH GÉZA: Németh Antal és a bábjáték (1. rész) • 5

MEZEI OTTÓ: Jaschik Álmos és iskolája • 18

RÉVÉSZ EMESE: Jaschik Álmos művészetpedagógiája (részlet) • 32

orbis pictus

DERES PÉTER: Svédcsavar

A svéd ifjúsági- és gyermekirodalomról és -színházról • 40

PÉTERFI RITA: Az olvasásfejlesztés tapasztalatai három kontinensen • 54

mitem 2019

KATONA ESZTER: Federico García Lorca hazai recepciója
és a *Bernarda Alba háza* sikere • 73

BALOGH GÉZA: Az *ember tragédiája* nemzeti színházi előadásai
a diktatúrában és a diktatúra után • 86

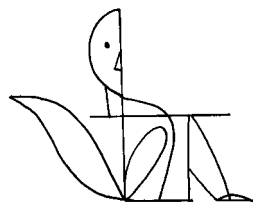
„Geronimo volt a kulcsfigura”

Tatiana Chemi interjúja Roberta Carrerivel

(fordította: Regős János) • 97

arcmás

„A színész megszólalásig hasonlít önmagára a színpadon”
Szarvas Józseffel Pálfi Ágnes és Szász Zsolt beszélget
(lejegyezte: Ungvári Judit) • 107

KATONA ESZTER

Federico García Lorca hazai recepciója és a *Bernarda Alba háza* sikere¹

García Lorca magyarul

Federico García Lorca feltehetőleg 1929-ben találkozott először *Hungria*, azaz Magyarország nevével az *Olympic* óceánjáró fedélzetén, melyen épp New York felé tartott. Itt ismerkedett meg ugyanis – írja Lorca biográfusa, Ian Gibson – egy öt éves kisfiúval, aki Amerikába tartott, abban bízva, hogy ott majd megleli a születése előtt kivándorolt édesapját.² García Lorca levelezéséből tudjuk, hogy ezt a személyes élményt a költő meg is verselte: „Ő az első [amerikai] versem témája; ez a fiú, akit soha többé nem láttam, ez a rózsaszál Magyarországról.”³ Jóllehet az említett vers – ha valóban létezett – egyelőre még nem került elő a Lorca-hagyatékából, a „szép magyar gyerekekkel”⁴ való találkozás emlékét *A költő New Yorkban* posztumusz verseskötet egyik legismertebb⁵ költeménye, a *Kis bécsi valcer* is megőrizte: „Mert téged imádlak, álmodlak árván, / a játszó kisfiúk padlásán, / Magyarország ódon fényére vágyva [...]”.⁶

¹ A tanulmány *A spanyol drámairodalom magyarországi recepciója a XIX. századtól napjainkig* című kutatás keretén belül, a Bolyai János Kutatási Ösztöndíj támogatásával készült.

² Ian Gibson: *Vida, pasión y muerte de Federico García Lorca*. Barcelona, De Bolsillo, 2010. 369.

³ Federico García Lorca: *Epistolario completo*. Szerk.: Andrew A. Anderson, Christopher Maurer, Madrid, Cátedra, 1997. 614.

⁴ Uo. 369.

⁵ Az ismertségét leginkább annak köszönheti ez a vers, hogy Leonard Cohen megzenésített adaptációjában (*Take This Waltz*) terjedt el világszerte. Ennek magyar változatát Zorán (*Volt egy tánc*) feldolgozásában ismerjük.

⁶ Federico García Lorca: *Kis bécsi valcer*. In: *Federico García Lorca összes művei*. I. kötet, Budapest, Helikon, 1967. 437. Weöres Sándor fordítása.

Federico García Lorca (1898–1936)

Hazánkba a spanyol polgárháborúval (1936–1939) együtt érkezett el García Lorca híre: elsőként a költő tragikus haláláról (1936. augusztus 19.) szereztünk tudomást. „Lorcát a halál emelte látószögünkbe, mint fekete szenzációt”⁷ – állapítja meg Nagy László a *Nincs bocsánat* című írásában. Az 1945 utáni magyar kultúrpolitika valóban igyekezett mindent megtenni, hogy a spanyol belháborúban kivégzett García Lorca a „nép költőjeként” és a fasiszta diktatúra mártíryaként vonuljon be a magyar recepció arcképcsarnokába. Ennek ellenére nem a mártírhálál tette nagygyá az andalúz művészt, „hanem a mű: objektív esztétika tény”.⁸

Ugyan az első önálló Lorca-kötet magyar kiadására viszonylag sokat kellett várunk, Radnóti Miklósnak köszönhetően Lorca alakja akkorra már ismert volt a magyar irodalomkedvelők előtt, hiszen a magyar költő 1936-tól élénk figyelemmel kísérte a spanyol nép viszontagságait és a polgárháború kimenetelét, s aggodalmát több költeményében is megverselte. Radnótinak köszönhetjük Lorca nevének beemelését a magyar irodalomba: „Mert szeretett Hispánia / s versed mondták a szeretők, – / mikor jöttek, mást mit is tehettek, / költő voltál, – megöltek ők. / Harcát a nép most nélkülöd víjja, / hej, Federico García!”⁹ – írta 1936-ban a *Federico García Lorca* című epigrammájában. Egy évvel később pedig az *Első eclogában*, a pásztor és a költő dialógusában emlékezett meg Radnóti a spanyol példaképről.

A tragikus halálhír után a negyvenes évek elején születtek meg az első Lorca-fordítások. Az első magyarra átültetett és közölt Lorca-mű a *Balladácska a három folyóról* című vers volt Vas István tolmácsolásában, mely az 1941-es *Szerelmes versek. Világirodalmi antológia két ezredév költészetéből* kötetben jelent meg. Három évvel később, az 1944-es kiadású *Lyra Hispanica* válogatásba pedig az *Óda a legkegyelmesebb Oltáriszentséghez* című vers került be Gáspár Endre fordításában.

García Lorca első, teljes egészében magyarra lefordított versciklusa a *Cigány románcok*¹⁰ kötet volt, amely érdekes módon 1947-ben rögtön két kiadásban is napvilágot látott. Gyertyán Ervin fordítása a Cserépfalvi Kiadónál, míg András László magyarítása a Lux Kiadónál jelent meg. Ennek ellenére a kötet Nagy László sokak által méltán szuperlatívuszokban emlegette-

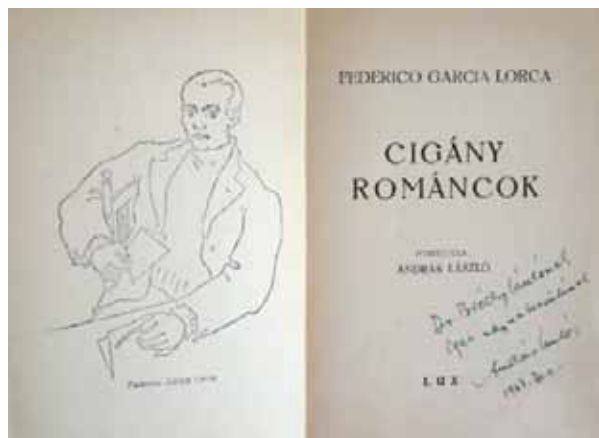
⁷ Nagy László: *Adok nektek aranyvesszőt*. Budapest, Holnap, 2011. 110.

⁸ Uo.

⁹ Radnóti Miklós: *Összes versei és versfordításai*. Budapest, Szépirodalmi, 1994. 160.

¹⁰ Az első két kiadás címét két szóban írták a fordítók. Nagy László fordítása óta olvadt egybe a cím: *Cigányrománcok*.

tett újrafordításáig (mely az 1963-as kiadású *Federico García Lorca válogatott művei* kötetben jelent meg először) nem keltett nagyobb visszhangot a magyar olvasók táborában. Jóllehet az 1967-es, két kötetes *Federico García Lorca összes művei* (Helikon Kiadó) címével ellentétben a szerző nem minden művének a magyar fordítását tartalmazza¹¹, mégis a költő, dráma- és prózaíró Lorcával ismertette meg a hazai közönséget, s a korszak nagyszabású fordítói vállalkozása is volt, hiszen huszonhárom jeles műfordítónk vett részt a munkában. 1947-től napjainkig húsznál több kötetben, értékes elő- és utószókkal (többek között András László, Benyhe János, Tolnai Gábor írásai) jelentek meg magyarul García Lora művei¹², azonban kétségtelen, hogy a drámaíró García Lorca nem a könyv lapjairól, hanem a színpadról szólította és fogta meg a magyar nézőket.

Az 1947-es Lux-féle kiadás belső borítója és előzéklapja Lorca portréjával (forrás: antiknaz.hu)

García Lorca drámáinak magyarországi népszerűsége

A magyar nézők 1955-ben láthatták először színpadon Federico García Lorca utolsó, a halála előtt néhány héttel befejezett drámáját, a *Bernarda Alba házát*. A darabot a budapesti Katona József Színház mutatta be igen érdekes körülmények között, ugyanis a társulat eredetileg Németh László *Galilei* című drámájának a bemutatójára készült, azonban a cenzúra az utolsó pillanatban megvonta a darabtól az engedélyt. Marton Endre rendezőnek hirtelen kellett döntenie, és választása García Lorca drámájára esett. Így az a furcsa helyzet állt elő, hogy egy

¹¹ Ugyanis voltak olyan kéziratok, amelyek évekkel, évtizedekkel később kerültek csak elő. Az 1967-es Összes ezen hiányosságát azonban pótolták a nyolcvanas évek műfordításai: 1981-ben *A közönség. Címtelen színdarab* (Helikon), majd 1988-ban *A sötét szerelem szonettjei* (Európa) című kötet is napvilágot látott, mindkettő András László fordításában.

¹² A García Lorca-életmű átfogó értelmezésére mindössze két magyar monográfia született. 1968-ban jelent meg Tolnai Gábor írása (*Federico García Lorca*. Budapest, Akadémiai Kiadó), míg Katona Eszter könyve („Rejtőző medrű bánat...”. *Federico García Lorca világa*. Szeged, Szegedi Egyetemi Kiadó – Juhász Gyula Felsőoktatási Kiadó) 2016-ban, a spanyol költő halálának nyolcvanadik évfordulója alkalmából látott napvilágot.

Fent: Federico García Lorca: *Bernarda Alba háza*, Nemzeti Színház, 1955, r: Marton Endre, a képen Mészáros Ági (forrás: criticailapok.hu)

Máthé Erzsí és Somogyi Erzsí az 1957-es *Várnászban* (forrás: criticailapok.hu)

Spanyolországban évtizedekig betiltott mű¹³ kaphatott szabad jelzést hazánkban egy magyar szerző cenzúrázott színdarabja helyett.

Az első magyar *Bernarda*-bemutató nagy siker volt, a kritika elismerően írt a rendezésről, a színészek – elsősorban Tőkés Anna (*Bernarda*) és Mészáros Ági (*Adela*) – alakításáról, a szerzőről és a műről, és ez megalapozta García Lorca népszerűségét hazánkban. A műfordításokkal és a kiadásokkal párhuzamosan színházaink repertoárján egymás után jelentek meg Lorca nagy drámái és kevésbé ismert darabjai is. Az 1955-ös *Bernarda Alba háza* után 1957-ben a *Várnászban* (rendező: Marton Endre, Nemzeti Színház), 1959-ben *A csodálatos vargánénak*, 1960-ban pedig a *Don Perlimplín és Belisa szerelme a kertben* című erotikus hallelujának (rendező: Vass Károly, Gárdonyi Géza Színház, Eger) tapsolhatott a közönség, majd 1962-ben a *Mariana Pineda* (rendező: Vadász Ilona, Katona József Színház) okozta csalódás után a harmadik nagy Lorca-dráma, a *Yerma* is bemutatásra került (rendező: Dobai Vilmos, Universitas Együttes). Ez utóbbinak az átütő sikert Psota Irén címszereplése hozta meg 1965-ben, Vámos László rendezésében (Madách Színház). 1964-ben a granadai kispolgárság elé görbe tükröt tartó *Rosita leányasszony avagy a virágnyelv* (rendező: Félix László, Ódry Színház) a *Mariana Pinedához* hasonlóan a nagy drámák árnyékában szintén nem aratott osztatlan sikert. Lorca kisebb művei a főiskolások figyelmét keltették

¹³ A *Bernarda Alba házat* először 1945-ben mutatták be Buenos Airesben, a katalán színésznővel, Margarita Xirguval a címszerepben. Spanyolországban az első bemutató 1950-ben volt, tizennégy évvel a darab születése és García Lorca halála után.

fel elsősorban, s így vizsgaelőadás-ként többször is bemutatták, az Ódry Színpadon például a *Don Cristóbal* és *Doña Rosita tragikomédiáját*¹⁴, vagy a már említett *Don Perlimplint* is.¹⁵ A *Don Cristóbal* inkább amatőr társulatok műsorára került fel, először 1966-ban.¹⁶ A García Lorca által bemutatathatlan (*teatro irrepresentable*) vagy homok alatti színházként (*teatro bajo la arena*) aposztrofált művek kevés előadásszámmal büszkélkedhetnek csak, igazi ritkaságok a színházak repertoárjain. Ide tartozik az *Öt év múlva*, a *Címtelen színdarab* és

Federico García Lorca műve alapján:
Öt év múlva – nyilvános kísérlet,
Spidronműhely – Merlin, 2009, r: Tompa Ádám
(forrás: underground.hu)

A közönség. Az első mű hazánkban két bemutatót¹⁷ ért meg, míg az utóbbi két darab egy madridi társulat (Teatro de la Abadía) vendégjátékeként került színpadra eredeti nyelven.¹⁸ A felsorolásból nem hiányozhat García Lorca első színpadi műve sem, az 1920-ban botrányt keltő rovar-dráma, *A halálhozó pillangó*, melyet 1999-ben láthatott először a magyar publikum.¹⁹ Közönségünk szerencsés helyzetben van tehát, hiszen García Lorca összes színpadi művét bemutatták már hazánkban, és csupán kettőt – *Címtelen színdarab*, *A közönség* – nem láthattunk eddig magyar nyelvű előadás keretében.

García Lorca drámáinak magyarországi fogadtatástörténetét vizsgáló, spanyol nyelven megjelent monográfia²⁰ statisztikai táblázatokkal foglalja össze a bemutatók számát, dátumát és rendezőit, de a száraz adatokon túl több emlékezetes Lorca-előadás is részletes elemzést kap: a *Bernarda Alba háza* tizenöt előadását (Marton Endre [1955], Patkós György és Selkánszky Endre [1956], Szécsi Ferenc [1963], Alfred Radok [1968], Nyilassy Judit [1968], Várkonyi Zoltán [1976], Horváth Jenő [1976], Gali László [1978], Lázár Kati [1985], Schilling

¹⁴ Rendezők: Selymes Judit (1962), Novák Eszter (1993).

¹⁵ Rendezők: Kapás Dezső (1962), Illés István (1972), Gali László (1976), Puskás Tamás (1985), Bodnár Zoltán (1999).

¹⁶ Rendező: Bodnár Sándor, Vasas Művészegyüttes.

¹⁷ 2009-ben a Spidronműhely és 2017-ben a Call17 társulat mutatta be. 2019 májusában a Katona József Színház tervezi a bemutatót Zsámbéki Gábor rendezésében, Imreh András új fordítását felhasználva.

¹⁸ *Comedia sin título*, 2006, Budapesti Tavaszi Fesztivál, rendező: Luis Miguel Cintra; *El público*, 2016, MITEM, rendező: Álex Rigola.

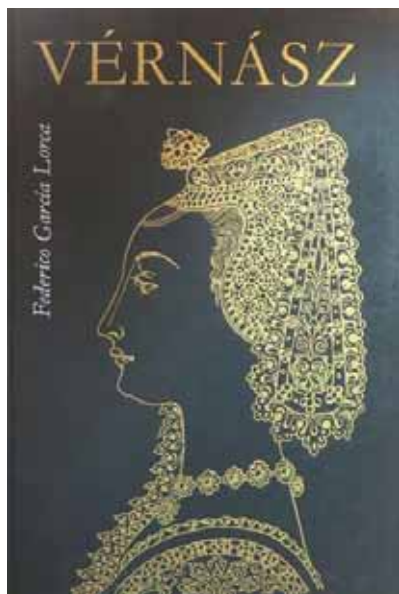
¹⁹ Rendező: Csontos Róbert, Pinceszínház.

²⁰ Katona Eszter: *Así que pasen sesenta años. Los dramas de Federico García Lorca en los teatros húngaros, 1955–2015*. Huelva, UHU, 2017.

Árpád [2000], Galgóczy Judit [2005], Csiszár Imre [2006], Radoslav Milenkovic [2008], Csurulya Csongor [2009], Béres László [2015]), a *Vémász* hét előadását (Marton Endre [1957], Udvaros Béla [1981], Novák Eszter [1996], Lendvai Zoltán [2000], Forgács Péter [2001], Ruzsnyák Gábor [2008], Horgas Ádám [2013], s a *Yerma* szintén hét bemutatóját (Dobai Vilmos [1962], Vámos László (1965), Illés István [1974], Valló Péter [1975], Csiszár Imre [1994], Csurulya Csongor [2008], Rába Roland [2015]) vizsgálja a szerző. A kevésbé ismert színdarabok közül *A csodálatos vargáné* négy rendezése (Vadász Ilona [1959], Vass Károly [1960], Hortobágyi Margit [1973], Berek Katalin [1980, 1986], a *Don Perlimplín* három bemutatója (Vass Károly [1960], Bodnár Zoltán [1999], Keszég László [2013]) került be az elemzések közé. A kisebb színművek egy-egy emlékezetes előadása szintén szerepel a könyvben.

Drámafordítás, újrafordítás

García Lorca drámái összesen tizenegy önálló kötetben jelentek meg magyarul. Közülük az 1967-es Összes második kötete, valamint az 1988-as *Színművek* kötet a legteljesebb, bár ez utóbbi csak az előző változatlan újrakiadása. A drámák

A *Vémász* Illyés Gyula fordításában,
Magyar Helikon, 1972
(forrás: antikvarium.hu)

fordítói: Benyhe János (*A csodálatos vargáné*), Illyés Gyula (*Vémász*), Németh László (*Yerma*) Tóthfalusi István (*A halálthozó pillangó*), valamint András László. Utóbbi műfordítónknak köszönhetjük a *Don Cristóbal* és *Doña Rosita tragikomédiája*, a *Mariana Pineda*, *A csodálatos vargáné* (verses részei), a *Don Perlimplín és Belisa szerelme a kertben*, a *Don Cristóbal*, az *Öt év múlva*, *A közönség* és a *Bernarda Alba háza* fordításait.

A színházi szövegek azonban nemcsak kiadásra, hanem elsősorban előadásra készülnek, hiszen a drámai műfaj végső célja a színpadra állítás. A drámafordítás a műfordításnak egy önálló ága, és ugyan vannak verses és prózában írt drámák, fordításuk mégsem írható le a vers-, illetve a próza fordítás kategóriáival. A görög dráma versben szólt a nézőkhöz, de az angol,

a spanyol, a francia és a német színház – Shakespeare, Lope de Vega, Calderón de la Barca, Corneille, Racine, Goethe, Schiller – is a verses formát preferálta. Az európai színház XX. századi megújítói közül is többen is – például Bertolt

Brecht vagy éppen García Lorca²¹ – gyakran éltek drámáikban lírai betétekkel. A verses dráma megszólaltatása elméletileg tehát a versfordítás kategóriájába is tartozna, ám amíg egy szépen lefordított vers akkor is gyönyörű lehet, ha előadásra alkalmatlan, a verses dráma ezzel szemben színpadról elhangzó szöveg: jól mondhatónak, a dramatikus koncepciót kifejezőnek kell lennie. A közönség a színházban nem lapozhat vissza, hogy eltűnődjön egy-egy nehezebb soron, hisz az előadás megy tovább. Nem mindegy tehát, hogy az átültetés pusztán az olvasóknak vagy a színházi közönségnek készül.

A prózában írt dráma is különleges, mert nem egyszerűen próza. Párbeszédei egy regény dialógusaihoz képest sokkal feszesebbek, és a szereplők jellemzésére a drámaíró csak a dialógust vagy a monológot tudja használni, míg a regényírónak más eszközei is vannak. Ha elsőre könnyebbnek is tűnik egy dráma lefordítása, ez az állítás erősen vitatható.

Gyakran rendezői felkérésre készülnek a drámák újrafordításai, és a műfordítás-kritikában igen gazdag irodalma van az újrafordítás témájának is. Az újramagyarázott drámaklasszikusok kapcsán sokszor heves vita támad a kritikusok között: az egyik oldal a magyarul már kanonizált klasszikus szövegek szentségeért és sérthetetlenségeért kardoskodik, míg a másik tábor az újrafordítások időszerűsége mellett teszi le a voksát. Közismert a Shakespeare műveinek újrafordítása miatt fel-feltámadó vita, és ugyan a fordítás sérthetetlenségét emlegető és az újító tábor nehezen jut egyezsége, talán nem szentségtörés arra a (rész)konklúzióra jutni, hogy noha a klasszikusok olvasmányként és az oktatásban még mindig főszerepet játszanak, ám a kanonizált drámafordítások helyét a színházakban a színpadon elevenül ható, „színpadul tudó” fordítások vették át. Hiszen a színház legősibb mozgatórugója az *itt és most*. Általánosságban elmondható – még akkor is, ha az új fordítások nem mindig aratnak osztatlan sikert –, hogy az újabb változatok a rendező koncepcióját, a néző szövegértését és a színész szövegmondását egyaránt segítik.²² Tehát nem azért kell újrafordítani a klasszikusokat, hogy a korábbi nagy fordítókkal versengjen az új fordító, hanem mert az új fordításokra szükség van: gyakorlati, művészi és közművelődési okok teszik indokolttá születésüket.

García Lorca ugyan ma már modern klasszikus, időben természetesen mégsem olyan távoli szerző, mint Shakespeare vagy Goethe, így az újrafordítóknak nem kell több száz évnyi távolságot a nyelv és a kulturális utalásrendszer segítségével áthidalniuk. Lorca esetében Arany-formátumú kanonizált fordításokról sem beszélhetünk, ezért az újrafordítás kérdésköre sem összetett probléma. Drámái emberi kapcsolatokról és örökérvényű kérdésekről szólnak, így képe-

²¹ García Lorca korai drámái, *A halálhozó pillangó* és a *Mariana Pineda* teljes egészében versben íródtak, de későbbi műveiben – a *Vérnászban*, a *Yermában* is – találkozunk lírai betétekkel.

²² Szabályár Eszter: „Újramagyarázott drámaklasszikusok”. In: HVG, 2011. március 27. http://hvg.hu/kultura/201112_ujramagyaritott_dramaklasszikusok_forditott 2019. 01. 30.

sek hatni *itt és most* is. Ennek ellenére a mai színpadra alkalmazásnak foglalkoznia kell azzal is, hogy a huszadik század harmincas éveiben mást jelentett Yerma terméketlensége vagy az Alba-lányokra kényszerített nyolc éves gyász, mint napjainkban. A mai színházi néző Yermát látva már olyan kérdéseket is megfogalmaz(hat) magában, hogy a gyermektelen fiatalasszony miért nem megy el egy lombik-programra²³ vagy hogy a lázadó Adela miért nem szökik meg egyszerűen Pepe el Románóval.

Bernarda Alba háza

Nem meglepő, hogy rendezőink leggyakrabban a *Bernarda Alba házát* állították színpadra²⁴, hiszen világszerte ez García Lorca legismertebb és legtöbbet játszott színműve. Az alábbi táblázat a hazai prózaszínházi bemutatókat foglalja össze 1955 és 2019 között:

Év	Színház	Rendező
1955	Budapest, Katona József Színház	Marton Endre
1956	Kolozsvári Nemzeti Színház	Patkós György, Senkálsczy Endre
1956	Békéscsaba, Jókai Színház	Vági Tamás
1959	Győr, Kisfaludy Színház	Joó László
1960	Kecskemét, Katona József Színház	Udvaros Béla
1960	Debrecen, Csokonai Színház	Pethes György
1960	Pécsi Nemzeti Színház	Németh Antal
1963	Állami Déryné Színház, tájelőadás Rédén	Szécsi Ferenc
1965	Komárom, Jókai Színház	Szilágyi Albert
1966	Komárom, Jókai Színház	Konrád József
1968	Budapest, a Prágai Nemzeti Színház vendégjátéka a Nemzeti Színházban (cseh nyelvű előadás)	Alfred Radok
1968	Miskolci Nemzeti Színház	Nyilassy Judit
1976	Budapest, Vígszínház	Várkonyi Zoltán
1976	Szolnoki Szigligeti Színház	Horváth Jenő
1977	Szabadkai Népszínház	Marjan Bevk
1978	Pécsi Nemzeti Színház	Gáli László
1979	Győr, Kisfaludy Színház	Mecnzer János
1985	Kaposvár, Csiky Gergely Színház	Lázár Kati
1990	Budapest, Madách Kamara	Puskás Tamás
1990	Kolozsvár, Magyar Nemzeti Színház	Tompai Miklós
1996	Szegedi Nemzeti Színház	Gaál Erzsébet
1996	Veszprém, Petőfi Színház	Vándorfi László

²³ Koltai Tamás: „Meddő kérdés”. In: *Élet és Irodalom*, 2011. április 29.

²⁴ A *Bernarda Alba házának* hazai recepciójáról részletesebben lásd: Katona Eszter: *Así que pasan 60 años...*, id. mű, 53–106.

2000	Budapest, Katona József Színház	Schilling Árpád
2000	Győr, Kisfaludy Színház	Szántó Erika
2001	Budapest, Gőr Nagy Mária Színitanoda növendékeinek előadása	Nagy Zoltán
2004	Nagyvárad, Nemzeti Színház, végzős színművészetisek előadása	Dorel Visan
2005	Debrecen, Csokonai Színház, Horváth Árpád Stúdiószínház	Galgóczy Judit
2006	Komárom, Jókai Napok, Selye Egyetemi Színpad	Kiss Péntek József
2006	Marosvásárhelyi Színművészeti Egyetem, Kisvárdai Várszínház, egyetemisták előadása	Kincses Elemér
2007	Budapest, Ericsson Stúdió	Csiszár Imre
2008	Újvidéki Színház	Radoslav Milenković
2009	Veszprém, Pannon Várszínház	Vándorfi László
2009	Székelyudvarhely, Tomcsa Sándor Színház	Csurulya Csongor
2010	Budapest, Aranytíz Művelődési Ház	Czipott Géza
2010	Budapest, Eötvös 10 Kulturális Szintér, a Gőr Nagy Mária Színitanoda növendékeinek előadása	Herold Eszter
2012	Komárom, Monostori Erőd	Silló Sándor
2015	Békéscsaba, Jókai Színház	Béres László
2017	Szatmárnémeti Északi Színház Harag György Társulat	Sorin Militaru
2018	Budapest, Spint Színház	Czeizel Gábor
2018	Szegedi Pinceszínház (Genéziusz Színház társulata)	Horváth István
2019	Budapest, MITEM, portugál társulat vendégjátéka (portugál nyelvű előadás)	João Garcia Miguel

Ahogy korábban említettem, García Lorca drámái több újrafordítást megélték. Tudomásom szerint a *Bernarda Alba házából* eddig három magyar fordítás született: András Lászlóé, Nagy Lászlóé és Somlyó Györggyé. Az utóbbi két magyarítás az 1976-os évhez köthető, amikor két teátrumunk is egy-egy *Bernarda*-bemutatóval tisztelgett az andalúz költő és drámaíró halálának negyvenedik évfordulója előtt. Somlyó György később nyomtatásban is megjelent fordítása²⁵ Várkonyi Zoltán felkérésére a Vígszínháznak, míg Nagy Lász-

Sulyok Mária (Bernarda) és Bánki Zsuzsa (Augustias) Várkonyi Zoltán budapesti rendezésében, Vígszínház, 1976 (forrás: szinhaz.net)

²⁵ A fordítás Somlyó György *Miért hal meg az ember* (Budapest, Szépirodalmi Kiadó, 1984) drámafordítás-kötetében jelent meg.

ló változata²⁶ Horváth Jenő rendezőnek és a Szolnoki Szigligeti társulatnak készült.²⁷

A fenti listán nem szerepeltek olyan előadások, amelyek ihletadója Lorca *Bernardája* volt. Pedig számos alkotóművészüket inspirálta ez a darab, így különböző zenés, táncos vagy éppen báb-adaptációk is készültek belőle, s ezek közül a legfontosabbak az alábbiak:

2000	Budapest, Honvéd Táncegyüttes (néptánc adaptáció, az előadás címe: <i>Harangok</i>)	Koreográfus: Foltin Jolán
2000	Budapest, MU Színház (flamenco adaptáció, az előadás címe: <i>Bernarda!</i>)	Koreográfus: Vámos Veronika
2003	Debrecen, KonzervArtaudrium (amatőr előadás, címe: <i>Az én lányaimnak nyugodt az álma</i>)	Rendező: Deczki Klára
2008	Budapest, Nemzeti Táncszínház (kortárs balett adaptáció)	Koreográfus: Barta Dóra
2008	Budapest, MU Színház (mozgásszínházi adaptáció, az előadás címe: <i>Kések háza</i>)	Koreográfus: Gold Bea
2010	Budapest, Holdvilág Kamaraszínház (költői vízió, vizsgaelőadás)	Rendező: Koltai Judit
2010	Győr, Vaskakas Bábszínház (bábadaptáció)	Rendező: Tengely Gábor
2011	Budapest, MŰPA (John LaChiusa <i>Bernarda Alba</i> c. musicalje)	Rendező: Böhm György
2012	Marosvásárhelyi Színművészeti Egyetem (John LaChiusa <i>Bernarda Alba</i> c. musicalje)	Rendező: Patkó Éva
2013	Budapest, Főnix Színház (zenés tragédia, az előadás címe: <i>Bernarda Late Night Show</i>)	Rendező: Baku György
2015	Győri Táncfesztivál, Forte Társulat (kortárs balett adaptáció)	Koreográfus: Widder Kristóf
2017	Budapest, MŰPA (John LaChiusa <i>Bernarda Alba</i> c. musicalje)	Rendező: Böhm György
2018	Szeged, Kisszínház, Szegedi Kortárs Balett előadása, balett adaptáció	Koreográfus: Juronics Tamás

García Lorca utolsó drámája 16 női szerepet kínál fel a rendezőknek. Az első felvonás egyik szerzői megjegyzésében pedig az alábbi mondatot olvashatjuk: „Mind a kétszáz asszony bent van már [a házban].”²⁸ Természetesen ez utóbbi uta-

²⁶ A kézirat négy évtizedig rejtőzködött, és csak 2016 nyarán került elő. Pontosabban: nem az eredeti Nagy László-kézirat, hanem a színházi gépelt szövegkönyv. Az OSZMI könyvtárában is fellelhető egy másolat ebből Q 23.118 jelzet alatt.

²⁷ Nagy László *Bernarda*-fordítását részletesebben elemzi: Katona Eszter: „A Bernarda Alba-háza és Nagy László fordítása”. In: *Magyar Napló*, XXX. 2018. december, 46–52. Valamint: Jánosi Zoltán: „Nagy László föltámadt drámafordítása. Előhang Katona Eszter tanulmányához”. In: *Magyar Napló*, XXX. 2018. december, 44–45.

²⁸ Federico García Lorca: *Bernarda Alba háza*. In: *Federico García Lorca összes művei*, id. mű. II. 650.

sítást lehetetlen megvalósítani egy korlátozott méretű színpadon, nem kétséges azonban: García Lorca igazi női drámát alkotott.²⁹ A darab alcímével is ezt domborítja ki a szerző: *Asszonyok drámája Spanyolország falvaiban*.

García Lorca csak női szereplőkre komponálta tehát a darabot, és ugyan korábbi drámái is erőteljes női karaktereket vonultatnak fel, ebben a drámában éri el a női szereposztás a teljességet: egyetlen férfi szereplő sem jelenik meg fizikálisan a színen.³⁰ Ennek ellenére mégis a férfi állandó jelenlétét érzékelhetjük, vagyis a szerző a hiány dramaturgiájával erősíti fel a vágy titokzatos tárgyát. Pepe el Romano, a nagybetűs férfi, pontosabban maga a *férfi nem*, a fokozhatatlan maszkulinitás, mely a nyolc évnyi gyászra ítélt nők vágyának az egyetlen tárgyává válik. Minden drámai konfliktus miatta tör ki, és felé konvergál.

A szerző 16 női karaktert nevez meg a dráma elején 20 és 80 éves kor között. Természetesen nem 16 főszerepről van szó, de legalább nyolc fontos, más-más korosztályt képviselő nőalak jelenik meg a színen. A férje halála után családfővé váló Bernarda (60), a lányai, Angustias (39), Magdalena (30), Amelia (27), Martirio (24), és Adela (20). Fontos epizódszerep jut a bolond nagymamának, María Josefának (80), illetve a család cselédjének, a Bernardával egyidős Ponciának (60).

Az alcím másik pontja, azaz a helyszín (*Spanyolország falvai*), a magyar színpadra állításoknak mindig is sarkalatos kérdése: mennyire tudja és akarja érzékeltetni a rendező, hogy egy spanyol faluban játszódik a történet? Az 1976-os szolnoki előadásról például több kritikában is azt olvashatjuk, hogy akár egy magyar faluban is játszódhatna ez a családi dráma: a díszlet, a jelmezek, valamint Nagy László fordítása³¹ ezt az érzést erősítette fel. Ezzel szemben számos rendezés inkább megőrizte

Lázár Kati (Martirio) és Horváth Teri (Bernarda) Horváth Jenő szolnoki rendezésében, 1976-ban (fotó: Nagy Zsolt, forrás: színhaz.net)

²⁹ Éppen ezért nem ritkán „praktikus okok” miatt választja egy-egy rendező ezt a drámát, hiszen ennyi színésznőnek tud egyszerre munkát és lehetőséget adni.

³⁰ Pontosítanunk kell azonban: Pepe el Romano csak az olvasó/néző számára hiányzó férfi, hiszen két lány, Angustias és Adela találkozik vele a színen kívül, s ezekre a későbbi beszélgetésekből következtethetünk.

³¹ „A legnemesebb magyar nyelvből kovácsolom, [hogy] minél szebben, igazabban, magyarabban beszéljenek ezek az alakok, akik félig-meddig magyarok már” – írja Nagy László egyik naplőbejegyzésében (Nagy László: *Krónika-töredék*. Budapest, Helikon, 1994. 90.).

a hispán gyökereket, s a délspanyol izzást, a flamenco lüktetését³² igyekezett reprodukálni a magyar színpadon.

Az alcím mellett további fontos szerzői instrukciót találunk a dráma elején: „a költő megjegyzi, hogy e három felvonást hűséges dokumentumnak szánta.”³³ A spanyol eredetiben itt a „*documental fotográfico*” kifejezés olvasható, azaz fényképszerűen kell reprodukálni a valóságot. Ezt domborítja ki a ház fehér falainak és a gyászruhák feketeségének a kontrasztja is. A darab realizmusa abban is megmutatkozik, hogy Lorca kizárólag prózában írta ezt a színművet, míg korábbi drámáiban több lírai betéttel is találkozhatunk: idézzük fel a *Vémász* bölcsődalát vagy a *Yerma* II. felvonásában a mosónők kórusát. Lorca maga is hangsúlyozta a *Bernarda* első felolvasásakor, hogy művében „egy csepp költészet sincs, csak a száraz valóság”. Ennek ellenére a drámának mégis van egy költői rétege, de itt a költészet – állapítja meg helyesen Pór Anna az 1976-os bemutatók után született kritikájában – sokkal rejtettebb, mint az előbb említett művekben: „A *Bernarda háza* különös költőisége talán kevésbé a szavakban, mint éppen az atmoszférájában rejlik.”³⁴

A *Bernarda Alba háza* számos módon interpretálható és állítható színre. Lorca halála után a külföldi bemutatók elsősorban a drámaíró mártírhalálára akarták a nézőket emlékeztetni, s Bernarda zsarnokságát a Franco-rezsim parabolájaként értelmezték. Ezek az interpretációk Bernarda alakjára az elnyomó rendszert, míg Adela lázadó figurájára a szabadságot lábbal tipró önkényuralommal szembeni lázadást vetítették rá. Az 50-es, 60-as és 70-es évek magyar *Bernarda*-bemutatói is ilyen politikai színezetet kaptak.

A 80-as évek után azonban egyre bátrabb és a politikai szimbólumoktól eltávolodó értelmezések is megjelenhettek a színpadon. A külföldi bemutatók között találunk példát olyan színrevitelre is, ahol a női szerepeket férfiak játszották, vagy ahol a nők bezártságából fakadó erotikus elfojtást lesbikus motívummal kombinálta a rendező. Számos értelmezésben a testiség és a meztelenség is hangsúlyosabbá vált.

A magyar előadások kritikai visszhangjából jól látszik, hogy a 70-es, 80-as évektől kezdve a fiatalok számára nehezebb volt befogadni a dráma mondanivalóját. Ennek oka elsősorban az volt, hogy az új generációk nem értették a 30-as években született drámának sem a metaforikus politikai, sem pedig a társadalmi üzenetét. A XX. századvég és napjaink városi fiataljai elképzelni sem tudják, hogy milyen is lehet egy nyolc évig tartó gyász, vagy hogyan élhet egy vidéki házban összezárva nyolc nő férfiak nélkül. Éppen ezért az újabb értelmezések igyekeznek a darab örökérvényű, mélyen emberi értékeit felhangosítani, s azt a harcot színre vinni, amely a természetes ösztönök diktálta létet korlátok nélkül, a maga teljességében megélni akaró individuum küzdelmét mutatja meg.

³² Ilyen volt például a lorcai szöveg és a flamenco világának találkozásából született bé-kécsabai előadás (Jókai Színház, 2015) Béres László rendezésében.

³³ Federico García Lorca: *Bernarda Alba háza*, id. mű. 646.

³⁴ Pór Anna: „Időszerű-e García Lorca? Még egyszer a *Bernarda Albáról*”. In: *Színház*, 1977. 3. 28.

A drámaíró Federico García Lorcáról alkotott hazai imázs sokat változott 1955 óta. Az 50-es, 60-as években a nép költőjeként, a mártír drámaíróként tekintettek alakjára, így az interpretációkra is a baloldali eszmeiség nyomta rá a bélyegét. Egészen a 80-as évekig kellett várni, hogy ez a politikai-ideológiai konnotáció elhalványuljon, és hogy rendezőink is a darabokban fellelhető egyetemes és emberi üzenetekre irányítsák a nézők figyelmét. A spanyolos *couleur locale* és a magyar színháztárság hagyományaihoz igazodó realista látásmód a 80-as évektől kezdett háttérbe szorulni, hogy újító és kísérletező rendezői koncepcióknak adjon teret és lehetőséget egy-egy Lorca-mű. Az ezredforduló óta pedig úgrásszerűen megnőtt az egymástól nagyon eltérő adaptációk száma (a musicaltől kezdve a mozgásszínházon át egészen a bábszínházig), s ez jelzi, hogy García Lorca már nem egy érinthetetlen, hanem egy modern klasszikus.

Eszter Katona: Federico García Lorca's Reception in Hungary in the Light of *The House of Bernarda Alba*'s Success Story

The image of playwright Federico García Lorca has changed a lot in Hungary since 1955, when Katona József Theatre in Budapest first staged his last drama, *The House of Bernarda Alba*, completed a few weeks prior to his death. (The company had originally been preparing for the premiere of László Németh's drama titled *Galilei*, which got censored and banned at the last minute due to the political charge of the piece.) The author of the study, who has already published a separate volume on Lorca's reception in Hungary, summarizes the over six-decade-long success story here of the dramatist's oeuvre: Lorca was regarded as a poet of the people and a martyr dramatist in Hungary during the 1950s and 1960s, therefore leftist ideas impinged upon the

F. G. Lorca 1932-ben a La Barraca Színház plakátja előtt
(forrás: nashagazeta.cz)

interpretations, too. It was a long wait up until the 80s for this political-ideological connotation to fade away and for Hungarian directors to focus audiences' attention to the universal and human messages inherent in the pieces. The realistic vision aligning itself with the traditions of Spanish *couleur locale* and Hungarian acting began to take a back seat in the 1980s to give place to innovative and experimental directorial concepts. There has been a sharp increase in the number of different adaptations (from musical through physical theatre all the way to puppet theatre) since the turn of the 21st century, which indicates that García Lorca is no longer an untouchable but a modern classic. Eszter Katona's study is made relevant by *The House of Bernarda Alba* being put on stage at MITEM this year by an international company from Portugal, Compãnhia Joao Garcia Miguel.